В РЕЗУЛЬТАТІ самопроголошення ПМР постраждали десятки тисяч чоловік. Прагнення Південної Осетії до від'єднання від Грузії мало такі ж наслідки. Нині там затишшя. Але в Абхазії й Нагірному Карабасі усе ще ллється кров. Реалізація права націй на самовизначення в цих регіонах обертається людськими трагедіями. І в той самий час політичні сили інших республік СНД, зокрема, РДК на Україні, продовжують вести активну діяльність, спрямовану на розкол територіальної цілісності суверенних держав. Наслідки цього можуть бути щонайнепередбачуваніші.

І все ж, що таке право націй на самовизначення і як воно співвідноситься з принципом непорушності кордонів! Про це розмірковує американський політолог Йосиф Маміофа на сторінках нью-йоркської газети «Новое русское слово». Його статтю редакції «Голосу України» надав інформаційний відділ МЗС України.

СЛОВО, КРОВ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Гіркий досвід «гарячих точок» у колишньому Радянському Союзі — не виняток з правила, не випадковість. Нічого, крім даремно пролитої крові, не принесли десятиріччя збройних дій баскських сепаратистів, бійців «ірландської революційної армії» в Північній Ірландії та інших рухів за відокремлення тих чи інших національних районів від існуючих держав. До чого призвели спроби «сербської меншини» відторгнути населені переважно сербами райони Хорватії, Боснії й Герцеговини — загальновідомо. Однобічно проголошене відокремлення незалежно від того, чи передував йому референдум, — прямий крок до міжусобної війни. Цьому вчить історія, не тільки сучасна і не тільки у Східній Європі. Нагадую, що в Америці війна Півночі і Півдня була спровокована проголошенням відокремлення південних штатів від північних. І придушив це самовладне «самовизначення» не хто інший, як президент Авраам Лінкольн, для кого ідеали демократії і гуманізму були над усе. Придушив силою зброї, не зупинившись перед необхідністю вести громадянську війну. Чи готові розв'язати війну між українцями і росіянами, між Росією та Україною ті, хто нині підбурює до відокремлення від України територій, заселених переважно росіянами?

Війні можна і треба запобігти. Для цього необхідно на повний голос і наполегливо доводити до свідомості народів, що принцип самовизначення націй не можна плутати з правом на самовільне відокремлення від суверенної держави. Такого права просто не існує в сучасному світі.

Гідне глибокого жалю те, що декотрі діячі правозахисного руху Росії наполегливо проповідують протилежне, підштовхуючи події до міжнаціональних сутичок і додаючи жару у вогонь уже вируючих пожеж. Серед них — О. Солженіцин та О. Боннер. Їхня відповідальність особливо велика, бо їхні слова чути всім

У широковідомому творі Солженіцин закликає так облаштувати Росію, щоб до оновленої держави російської відійшли великі північні й західні території нинішнього Казахстану. У Вермонті гукнуло — у Москві та Алма-Аті відразу відгукнулось. Наприкінці серпня минулого року, вже після провалу путчу, але до завершення розвалу СРСР, представник російського уряду заявив, що його республіка залишає за собою право перегляду кордонів з тими республіками, які виходитимуть з СРСР. Ця заява викликала цілком зрозумілу стурбованість у Казахстані, Президент якого Н. Назарбаєв попередив, що порушення кордонів Казахстану може призвести до масових заворушень і кровопролиття. Тоді іскру вдалося загасити: спеціальна делегація Верховної Ради СРСР вирушила до Алма-Ати і попередила казахських політиків про те, що немає підстав для хвилювання. Але набагато небезпечнішими за наслідками можуть виявитися слова Солженіцина, звернуті до українців (і не тільки до них). У тому ж творі «Как нам обустроить Россию» автор, закликаючи українців і білорусів не відокремлюватися від держави російської, разом з тим написав отаке: «Звичайно, коли б український народ справді забажав відокремитися — ніхто не посміє утримувати його силоміць. Але — різноманітний цей обшир, і тільки місцеве населення може вирішувати долю своєї місцевості, своєї області, — а кожна новоутворювана при цьому національна меншина в цій місцевості — має зустріти таке саме ненасильство до себе.

Як бачимо, думка Солженіцина зводиться ось до чого. Якщо Україна в цілому зажадає відділитися від Росії, то окремим областям України з переважанням російського населення, якщо вони того бажають, не можна відмовити у відокремленні від України і приєднанні до Росії. Але райони таких областей, населених переважно українцями («новоутворювана при цьому національна меншість» області, що відійшла до Росії), у свою чергу можуть вийти з області і з Росії, і їм у тому не можна зашкодити силою. Такий район стане частиною України всередині російської області. І далі, дотримуючись запропонованого принципу, не можна не признати за російським селом у тому ж таки «окремо взятому районі» можливості виділитися зі свого району й перекинутися в іншу державу.

По суті, той самий принцип відстоював О. І. Солженіцин пізніше, у зверненні від 7 жовтня 1991 року з приводу референдуму, що мав відбутися в Україні. Він наполягав на самовизначенні областей: «кожна область сама має вирішити, куди вона прилягає» («Русская мысль», 11 жовтня 1991 р.). На щастя, на референдумі в грудні 1991 року у кожній з областей України, включаючи і Крим, більшість висловилась за незалежність України, і в спеціальному референдумі про долю Криму більшість з тих, хто голосував, висловилась за Крим у складі України. Чи давно це було? А сьогодні більшість кримчан, якщо вірити опитуванням громадської думки, готові голосувати за відокремлення Криму. За ними можуть потягтися й інші «відокремленці». Та будь-який заклик до розчленування України може дати криваві сходи. Бо абсолютно ясно — і Президент Л. Кравчук заявив про це досить голосно, — що Україна не дасть згоди на відокремлення від неї Криму чи іншої території. Справа йде до застосування сили.

Не можна не процитувати і О. Боннер. Наприклад, у статті «Содружество и имперское мышление» («Русская мысль», 13 грудня 1991 р.) вона писала: «Молдавія — незалежна держава. Чудово! Та коли народ Придністров'я демократичним шляхом висловиться за свою державність — це його право не може бути меншим, аніж Молдавії. Це право народу на самовизначення, і ніякого відношення до непорушності кордонів і цілісності території не має. Осетія — три роки крові. Незалежна держава Грузія проводить політику геноциду замість референдуму і демократичного рішення. Карабах — чотири роки повної заміни понять. Не існує ніякого вірмено-азербайджанського конфлікту. Є право вірменів Карабаху на самовизначення, котрим нехтує незалежний Азербайджан». І далі: «Україна проголосила незалежність, демократично провела референдум. Проте вже знайшлися центральні й російські дбайливці за Крим, хоча це право тих, хто проживає в Криму. Їхнє право вирішувати свою долю!».

Пані Боннер глибоко помиляється. Право націй на самовизначення дійсно не має ніякого відношення до непорушності кордонів і цілісності державної території, але лише тоді, коли це право здійснюється у формі автономії — культурної або іншої, та не в крайній формі відокремлення від суверенної держави. Як тільки мова заходить про відокремлення, ніякими заклинаннями не відмінити того факту, що йдеться про відторгнення частини державної території та відповідну зміну державних кордонів. Смію запевнити, що, коли б єврейське населення нью-йоркського району Брайтон-Біч, спокушене, наприклад, перспективою ухилитися від сплати федеральних і штатних податків, проголосувало найдемократичнішим способом за проголошення незалежної республіки «Нова Одеса» і вихід із США, таке здійснення «права національних меншин на самовизначення» не мало б жодних міжнародно-правових наслідків. Уряд США не зобов'язаний зважати на результати такого референдуму точнісінько так само, як уряд України — на результати референдуму в Криму, а уряди Грузії, Азербайджану чи Молдови — на можливі результати референдумів у Південній Осетії, в Нагірному Карабасі або на лівому березі Дністра. Переконувати осетинів чи вірменів, чи жителів Придністров'я, що нібито на їхньому боці право на відокремлення, означає підкидати дрова у вогонь братовбивчої війни. Правда в тому, що ні в законах відповідних країн, ні в міжнародних угодах відокремлення від суверенної держави шляхом референдуму не передбачено як беззастережне право сепаратистів. Нема такого права!

Так само глибоко помиляється пан Л. Семенюк, який стверджував у листі до редакції Н. Р. Слова (надруковано 14 травня ц. р.) нібито «за принципами міжнародного закону республіки, які відокремлюються, не мають права вносити до свого складу райони з населенням, яке не бажає цього відокремлення». Нема такого «міжнародного закону»!

Насправді, лише союзні держави (зокрема, суверенні союзні республіки) мають право розірвати союз і в односторонньому порядку вийти з нього, якщо іншого не передбачено в тексті союзного договору. Так розпався Радянський Союз, що складався з формально суверенних союзних республік, таким чином вийшли із СФРЮ союзні республіки Хорватія, Словенія, Боснія, Герцеговина і Македонія. Однак ніяких гарантій на відокремлення не мають ті чи інші райони або інші адміністративно-територіальні одиниці всередині суверенних держав, включаючи автономні республіки або області. Не існує юридичних підстав для формування держав, побудованих на кшталт «матрьошки», як виходило за Солженіциним: всередині суверенної республіки — область чи області, що відійшли до іншої держави, а всередині таких областей — райони чи інші місцевості, населення яких побажало залишитися в республіці, а не в області, яка відійшла до іншої держави. І чи не утопічна сама ідея подібного державного устрою, навіть поза залежністю від наявності або відсутності юридичних підстав? Чи можна, залишаючись на грунті реальності другої половини 80-х років XX століття, уявити, що всередині Карабаху, який більшістю голосів залишився у складі Азербайджану, з'явилась область Нагірного Карабаху, яка відійшла до Вірменії, всередині якої залишаються у складі Азербайджану м. Шуша і окремі території з переважно азербайджанським населенням, але окремі вірменські села в таких азербайджанських районах знову ж таки у складі Вірменії, а не Азербайджану?! Але ж саме такий вигляд мусила б мати політична карта регіону, коли б у 1987 році було проведено референдум, за результатами якого кроїлися б держави.

О. Солженіцин, О. Боннер та їхні однодумці ставлять права громадян, національних і релігійних об'єднань понад усе, зводять їх у абсолют. Але в реальному житті абсолютам нема місця. Найпрекрасніший принцип рано чи пізно приходить у суперечність з іншими чудовими принципами і потребує певного обмеження. Що може бути прекрасніше і категоричніше від: «Не вбий!». Але вбивають і будуть убивати — правомірно і згідно з іншими принципами моралі — і самозахищаючись і нападаючи на вартового, включаючи і збройну боротьбу за національне визволення, і виконання військового обов'язку на війні, не кажучи вже про смертне покарання за вироком суду. Гарний принцип свободи слова, але й та не безмежна (не дозволяється наклеп або розпалювання міжнаціональної і расової ворожнечі тощо). Не безмежні й інші принципи громадянських прав, для захисту яких багато зробили О. Солженіцин, О. Боннер та інші правозахисники.

(Далі буде).

На знімку: Ситуація в Боснії і Герцеговині — ще одне підтвердження тому, що однобічно проголошене відокремлення — прямий крок до міжусобної війни.

Фото з журналу «Шпігель» (ФРН).